

Ткаченко Н., аспірантка кафедри філософії природничих факультетів
Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова

ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДСТАВИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ПРОБЛЕМИ АЛЬТЕРНАТИВНО-ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ

Анотація. У статті розглядаються теоретичні підстави для філософського осмислення проблеми альтернативно-історичного розвитку. Як такі підстави, автор пропонує до розгляду конструктивістський підхід в історії та нарративістську філософію історії. Поняття «ризому» як постмодерністського бачення історичного процесу розглядається як механізм реалізації альтернативно-історичного конструювання.

Ключові слова: альтернативна історія, постмодернізм, конструктивізм, нарративізм, ризома.

N. Tkachenko, the graduate student of the department
of Philosophy of natural faculties
Odessa I. I. Mechnikov National University

THE THEORETICAL-METHODOLOGICAL BASES ACTUALIZATION OF ALTERNATIVE-HISTORICAL DEVELOPMENT

Abstract. The article discusses the theoretical basis for the philosophical understanding of the idea of alternative history. As such grounds, the author proposes to consider the constructivist approach in the history (constructivism) and the narrative philosophy of history (narrativism). The concept of "rhizome" as a postmodern vision of the historical process is seen as a mechanism of alternative-historical construction.

Keywords: alternative history, postmodernism, constructivism, narrativism, rhizome.

З другої половини ХХ ст. заклопотаність суспільства категорією «минуле» входить в особливе русло, пов'язане з ігровим сприйняттям минулих подій. Спроба «переграти» те, що вже сталося, пов'язана з тотальною недовірою суспільства до існуючої версії історії, із сумнівами в істинності історичного минулого і бажанням якось вплинути на нього.

У цьому контексті актуалізується інтерес до альтернативної історії, творці якої конструюють можливу історичну реальність, яка могла би бути, якщо б в якийсь переломний момент змінився хід історії. Альтернативна історія набуває популярності як жанр художньої літератури серед письменників-фантастів: Гаррі Тартлдава («Світова війна», «Колонізація» та ін.), Гаррі Гаррісона («Зірки і смуги»), Роберта Харріса («Фатерланд»), Філіпа Діка («Людина у високому замку»), Василя Аксьонова («Острів Крим»), Василя Кожелянка («Дефіляда у Москві»), Олега Радзинського («Агафонкін і час») та ін. На основі цих романів знімають фільми, що моделюють альтернативну реальність: «Останній відлік», «Фатерлянд», «2009: Стерта пам'ять», «Ефект метелика», «Дежа вю», «Патруль часу», «Дні минулого майбутнього» та ін. Ще одним яскравим прикладом інтенції сучасної свідомості до альтернативно-історичного конструювання є безліч комп'ютерних ігор на дану тематику: серія стратегічних ігор Red Alert, Bioshok, Paradox і різноманітність інших.

В історичній науці з 90-х років ми також бачимо інтерес до альтернативної історії, абсолютно неможливий раніше. Історики визнали можливим дослідження ймовірних варіантів розвитку історії, які не здійснилися. Серед таких творів можна відзначити збірники під редакцією таких дослідників, як Кеннет Максі («Втрачені можливості Гітлера» (1995) і «Вторгнення, якого не було» (2001), Ніал

Фергюсон («Віртуальна історія: альтернативи і гіпотези» (1997), Ерік Дуршмід («Перемоги, яких могло не бути» (1999), Роберт Коулі («Що якби?» (1999), Бевін Александер («10 фатальних помилок Гітлера» (2000), Арон Якович Гуревич («Одисей. Історія в умовному способі» (2000), Пітер Цурас («Перемога Висхідного сонця» (2001) і «Перемоги Третього рейху» (2002) та ін. Основною темою в багатьох зазначених збірниках є припущення про перемогу країн нацистського блоку у Другій світовій війні. За даними сайту Alternate History Month, ця тема є однією з трьох найбільш часто використовуваних в альтернативно-історичних дослідженнях (на другому місці – Громадянська війна в США, на третьому – революція в Росії і Перша світова війна)¹. Також існують окремі дослідження з альтернативної історії, де її розглядають як метод дослідження в науці (М. Гефтер, А. Гуревич, Б. Могильницький, Л. Баткін, Ю. Лотман, П. Уваров, М. Парамонова, С. Екштут, І. Ковальченко, А. Бочаров та ін.), деякі дослідники відзначають її міждисциплінарний характер (В. Нехамкін, І. Бестужев-Лада), вказуючи на використання методу альтернативного конструювання (контрфактичного моделювання) не тільки в історичній науці, а й в економіці, географії, астрономії та інших науках.

Незважаючи на досить пристойний список звернень до альтернативної історії, інтерес до феномена досить молодий. Багато істориків і теоретиків історії продовжують ставитися до альтернативної історії з підозрою як до пустої розваги. Тому важливо, на наш погляд, спробувати виявити загальнотеоретичні передумови актуалізації проблематики альтернативної історії. Рубіж ХХ–ХХІ ст. виявив у розвитку філософського знання такі тенденції, які нині і є підставою для загальної настанови на визнання можливості й рівноцінності декількох шляхів розвитку історії.

Нам здається продуктивним у цьому контексті розглянути комплекс тих настанов щодо історії та історичного знання, які заведено позначати як постмодерністські. Метою нашого дослідження ми позначаємо як визначення теоретичних підстав ідеї альтернативної історії в рамках постмодерністської філософії історії. У цьому контексті ми пропонуємо зосередити увагу на конструктивістському підході, теоретичних підставах нарративістської філософії історії, а також на понятті «ризому», яке впровадили Жиль Дельоз і Фелікс Гваттарі для характеристики нового бачення європейської культури.

Об'єктом дослідження є філософські концепції, що містять інтенцію визнання можливості різних шляхів розвитку соціуму. Предметом дослідження виступає спосіб інтерпретації історичної реальності в постмодерністських філософських побудовах, що дає можливість вибудувати методологію досліджень альтернативно-історичних конструкцій.

При дослідженні даної проблеми ми скористаємося декількома методами. При роботі з текстами представників конструктивістського підходу в історії (Р. Коллінгвуд, Б. Андерсон, Е. Хобсбаум) і нарративістської філософії історії (Х. Уайт) ми скористаємося герменевтичним методом, з метою виявлення основних рис цих концепцій. Значущими для нашого дослідження є методологічні орієнтири Х. Уайта, суть яких полягає у використанні літературної мови при конструюванні історичної реальності. Його метод дослідження історичних об'єктів польський дослідник Е. Доманська називає «риторичним конструктивізмом»², а російський дослідник М. Кукарцева визначає метод історичних досліджень Уайта як «риторико-спекулятивний»³, вказуючи на деяке зловживання риторичними фігурами при роботі з історичним документом. Особливу важливість для нашого дослідження становлять теорія нарративу і теорія антропології Х. Уайта. При роботі з текстами Ж. Дельоза і Ф. Гваттарі ми звернемося до методу герменевтики для інтерпретації їхніх основних ідей.

З другої половини ХХ ст. модерністське бачення історії як єдиного і лінійного процесу втратило свій авторитет. Цьому послужила безліч причин, серед яких головну роль відіграли трагічні події ХХ ст. Постійна зміна ідеологій призвела до того, що віра в ідеали Нового часу – панування розуму, правову свободу і соціальний прогрес – була підірвана. Модерністська картина історії була телеологічною. У такій картині світу історія була представлена як безперервна тимчасова лінія, спрямована від минулого до майбутнього. Метою ж такої історії було прагнення до прогресу, щоб у майбутньому не допускалися помилки минулого.

Постмодернізм, що прийшов на зміну модерністській картині світу, тісно пов'язаний з падінням ідеологічних, національних, релігійних бар'єрів, з часом створення інформаційного суспільства та універсальних комунікацій. Французький філософ Ж.-Ф. Ліотар визначив постмодернізм як «недовіру

¹ Silver, Steven H. Alternate History Month Contest. <<https://www.sfsite.com/~silverag/october.html>> (2015, травень, 25).

² Доманська, Е. (2012). Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле. Київ: Ніка-Центр, 38.

³ Кукарцева, М.А. (2008). Хейден Уайт и практика исторических исследований XX века. Диалог со временем, вып. 24. М.: Едиториал УРСС, 7.

щодо метарозповідей», які легітимізують важливі «інституції, що відають соціальним зв'язком»⁴. Таким чином, лейтмотивом постмодернізму стає відмова від настанов (метанаративів), які задають загальний вектор розвитку суспільства в той чи інший час, відмова від ідеї прогресу. Це відмова від універсальної історичної конструкції, яка вибудовує історію людства в струнку і послідовну лінійну схему. В історії реальні тільки фрагменти, події, більше не існує єдиного історичного процесу. Ми починаємо припускати, що історія не запрограмована і якоюсь мірою рухається випадковостями. Зрозумівши це, ми наше знання про історію починаємо оцінювати інакше: ми бачили єдину лінію, але це не так, історія не лінійна. Тоді виникає питання про природу історичного знання. Можливо, цю пов'язаність і односпрямованість історичного процесу ми самі й вигадали, тобто сконструювали історичне знання.

Спочатку поняття «конструктивізм» виникло як нова парадигма досліджень у соціальних науках, а також конкретний напрям у психології та соціології середини ХХ ст. (Ж. Піаже, Дж. Келлі та ін.). Базою для цього послужив «конструктивний альтернативізм» Джорджа Келлі, згідно з яким реальність люди можуть інтерпретувати безліччю різних способів на підставі різних точок зору на цю реальність. Прийнятність ж гіпотези визначається не ступенем наближення до вихідної моделі, а її евристичною цінністю⁵.

В історичній науці конструктивістський підхід до природи історичного знання був обґрунтований набагато раніше, ніж у філософії. Так, першими, хто заговорив про конструктивістську природу історичного знання, стали італійський історик Бенедетто Кроче і англійський філософ Роберт Коллінгвуд, у вітчизняній традиції – Петро Михайлович Біцилли. Згідно з твердженнями названих авторів, минуле залишається в минулому, нам не дано його пізнати в істинному його вигляді. Доступ до минулого можливий тільки через роботу з джерелами. Але робота над цими джерелами вимагає від історика не просто прочитання й опису фактів, а відтворення (ре-конструювання) описуваної історичної ситуації. «Історія, яка не спирається на документ, не достовірна... і всяка її оповідальна конкретизація лише тоді є історичною, коли становить собою критичне осмислення документа, засноване на інтуїції, міркуванні, свідомості, самосвідомості тощо», – пише Б. Кроче у своїй праці «Теорія та історія історіографії»⁶. Вторячи йому, Р. Коллінгвуд зазначає, що «просте читання слів і можливість їх перекласти ще не рівносильні розумінню їх історичного значення. Щоб оцінити його, історик повинен уявити собі ситуацію... Потім він зобов'язаний поставити себе на місце імператора і вирішити, як треба було поводитися в подібних обставинах. Він повинен установити можливі альтернативні способи вирішення даної ситуації і причини вибору одного з них. Таким чином, історика потрібно в самому собі відтворити весь процес прийняття рішення з цього питання. Таким шляхом він відтворює у своїй свідомості досвід імператора, і тільки тією мірою, якою йому це вдасться, він отримає історичне, а не просто філологічне знання значення едикту»⁷. Подібне виявляємо в праці П. М. Біцилли «Нариси теорії історичної науки», де він зазначає, що конструювання історичної реальності істориком ні в якому разі не варто плутати з «вигаданою історією», подібна історія є «науковою» і «об'єктивною». «Історик має повне право виділити з маси оточуючих його явищ те, яке він бажає визнати найважливішим, цікавим, життєвим... і взяти його за *principium individuationis* усього історичного розвитку... «Ненауковість», «суб'єктивність» починаються тільки тоді, коли історик змішує обидві точки зору і свою реконструкцію історичного процесу сприймає як адекватну історію, прожиту людством...»⁸.

Однак саме поняття «конструктивізм» появилось в історичній науці завдяки праці американського дослідника Джека Меланди «Скептицизм і історичне знання» (1965), де він стверджував, що «історики скоріше конструюють і створюють минуле, ніж повідомляють про нього»⁹. Ключовим моментом для конструктивізму в історії стала ідея непізнаності минулого через відсутність безпосереднього доступу до нього. Історичні факти не перебувають у минулому, їх конструює сам історик у процесі дослідження. На думку сучасного нідерландського дослідника Франка Анкерсмита, «ми маємо в нашому розпорядженні тільки сліди, які минуле залишило нам у формі документів, написів, картин, будівель і т.д. Отже, все, що ми маємо, є конструкції, створені істориками на основі цих слідів»¹⁰. У зв'язку з цим

⁴ Лиотар, Ж.-Ф. (1998). Состояние постмодерна. СПб.: Алетейя, 11.

⁵ Келли, Дж. (2000). Теория личности: психология личных конструктов. СПб: Речь.

⁶ Кроче, Б. (1998). Теория и история историографии. М.: Школа «Языки русской культуры», 10.

⁷ Коллингвуд, Р. (1980). Идея истории. М.: Наука, 270.

⁸ Бицилли, П.М. (2012). Очерки теории исторической науки. СПб: Аxioma, 330.

⁹ Цит. по: Доманська, Е. (2012). Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле. Київ: Ніка-Центр, 9.

¹⁰ Анкерсмит, Ф.Р. (2003). История и тропология: взлет и падение метафоры. М.: Прогресс-Традиция, 195.

англійський історик Леон Голдстейн вказував на існування двох видів минулого: об'єктивно існуючого минулого і історичного минулого, створеного істориком¹¹. Таким чином, єдине минуле, яке ми можемо пізнавати, є сконструйованим самим істориком.

Ідея можливості конструювання історичного знання про минуле стала основоположною в соціологічному дослідженні американського дослідника Бенедикта Андерсона про «уявлені спільноти», де він розглядає націю як соціально сконструйоване співтовариство, яке уявлено людьми, що сприймають себе як його частину¹². Створення нації як нової спільноти пов'язано з виникненням комплексу нових традицій. І в цьому зв'язку цікава ідея «винайдених традицій», що її запропонував британський історик Ерік Хобсбаум. Під «винайденою традицією» Хобсбаум розуміє «сукупність суспільних практик ритуального або символічного характеру, які зазвичай регулюються за допомогою явно або неявно визнаних правил; метою її є впровадження певних цінностей і норм поведінки, а засобом досягнення мети – повторення»¹³. Зв'язок цих традицій з минулим є фіктивним, але постійне звернення до минулого демонструє «потребу суспільства структурувати частину реальності як історично незмінну»¹⁴.

У 60-х роках ХХ ст. конструктивістський підхід накладається на «лінгвістичний поворот» у філософії, у результаті якого було висунуто припущення про те, що єдиною реальністю людини є мова, а наше бачення світу обумовлено тими структурами, у рамках яких побудована мова, яку ми використовуємо. «Лінгвістичний поворот, який зазвичай асоціюється з постмодернізмом і постструктуралізмом, підірвав кордони між історією та літературою, відкинув класичні дефініції істини, вніс в історичні дослідження риторичу, одним словом, змінив той спосіб, яким історики до цього бачили минуле», – зазначає російський дослідник М. А. Кукарцева¹⁵. У філософії це злиття двох підходів добре простежується, на наш погляд, у працях французького мислителя Мішеля Фуко. У роботі «Археологія знання»¹⁶ він критикує класичний (модерністський) підхід до історії, вказуючи на те, що класичний історичний аналіз всіляко прагнув уникати теми переривання і будував безперервну історію. Він каже, що в історії ми не можемо знайти достатньої безперервності, а, навпаки, спостерігаємо зміщення і трансформації. Прагнучи показати відмінності між класичною (модерністською) і сучасною (постмодерністською) історичною наукою, Фуко впроваджує поняття глобальної (яка збирає всі феномени навколо єдиного центру) і тотальної (яка розгортається у вигляді розсіювання) історії. Найголовніша відмінність, на його погляд, криється у ставленні до проблеми історичного документа: для класичної історії документ – це фактично мертва мова, для сучасної ж традиції – це простір, відкритий для освоєння. А освоювати цей простір історик здатний за допомогою дискурсивних практик, що породжують знання. Для Фуко головним в історичному дослідженні стає не факт, а висловлювання (одиниця дискурсивних практик), що робить його напрацювання досить важливими в контексті конструктивістського підходу, а також нарративістської філософії історії.

Аналіз історичного тексту і його інтерпретації стали предметом дослідження нарративістської філософії історії (нарративізму). Її яскравим представником є американський історик Хейден Уайт, автор ключового твору нарративізму – «Метаісторія». Уже в передмові до своєї праці Уайт вказує на те, як слід вивчати історію. «Я переконаний, що найбільш продуктивний підхід до вивчення історіографії – це ставлення до літературного аспекту останньої більш серйозним чином, чим дозволяє туманне і не цілком теоретичне поняття «стилю»¹⁷.

Мислитель вважає, що «коли справа доходить до історичних явищ, тут все – від початку до кінця – конструкція»¹⁸. Уайт обґрунтовує цю думку тим, що історичний факт не може бути даний історичному сам по собі, він його конструює. Він підкреслює, що «факт» – це подія, що піддалася опису і яка залишається лише мовним явищем. Ці два поняття належать до різних дійсностей: подія – до минулого як такого, а факт – до порядку дискурсу (історичної дійсності). Історик, по суті, пояснює та інтерпретує вже піддані опису події, тобто займається дослідженням не минулого, а текстів, у яких це минуле описано. «Події

¹¹ Доманська, Е. (2012). Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле. Київ: Ника-Центр, 10.

¹² Андерсон, Б. (2001). Воображаемые сообщества. М.: Канон-Пресс-Ц, Кучково поле, 288.

¹³ Хобсбаум, Э. (2000). Изобретение традиций. Вестник Евразии, 1(8), 48.

¹⁴ Макашова, А.С. (2013). Государственные праздники в истории культуры России и концепция «изобретения традиции» Э.Хобсбаума. Общество. Среда. Развитие, 4, 115.

¹⁵ Кукарцева, М.А. (2008). Хейден Уайт и практика исторических исследований XX века. Диалог со временем. Вып. 24. М.: Едиториал УРСС, 10.

¹⁶ Фуко, М. (1996). Археология знания. К.: Ника-Центр, 208.

¹⁷ Уайт, Х. (2002). Метаистория: историческое воображение в Европе XIX века. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 8.

¹⁸ Там же, 13.

відбуваються і – більш або менш адекватно – відображаються в документальних джерелах і пам'ятках; факти концептуально конструюються в думки та/або фігуративно в уяві й існують тільки в думці, мові або дискурсі»¹⁹.

Тому історія виступає для Уайта як історіографія (історіописання), а історіографічний текст – «літературний артефакт». У контексті історичних досліджень неможливо перевірити відповідність репрезентації минулого і того, що вже сталося. Можна лише порівнювати різні способи опису цього минулого, вибираючи найбільш переконливий спосіб. У такому разі, згідно з Уайтом, головним завданням теорії історії є дослідження історичного нарративу, інтерпретацій, а не пояснень і описів. «Чисто буквальний опис того, «що сталося» в минулому, може бути використаний тільки для створення анналів або хроніки, але не «історії». Історіографія є дискурсом, який, як правило, націлений на конструкцію правдоподібної оповіді про серію подій, а не на статичний опис стану справ», – зазначає Х. Уайт²⁰.

Конструюючи історичну реальність, історик неминуче повинен розповісти історію – здійснити нарративну процедуру. Х. Уайт виділяє три рівні нарративу, на яких може бути досягнутий «ефект пояснення». Це рівні формального доказу (модуси формізму, органіцизму, механіцизму і контекстуалізму), побудови сюжету (архетипи роману, комедії, трагедії і сатири) та ідеологічного підтексту (тактики анархізму, консерватизму, радикалізму, лібералізму). Комбінація цих типів становить, за Уайтом, історіографічний стиль історика чи філософа історії. Уайт також виділяє «чотири головних модуси історичної свідомості»: метафору, синекдоху, метонімію та іронію²¹. За допомогою тропів, уважає Уайт, ми можемо визначити домінуючий тип історичної свідомості в конкретну епоху, а також індивідуальні риси особистостей істориків і філософів, твори яких ми аналізуємо. Він уважає, що виявлення тропологічного модусу і відповідного йому рівня нарративу становить «метаісторичну» основу будь-якого історичного твору і без використання цих категорій історик не може інтерпретувати історичний документ.

Ще одну теоретичну підставу для філософського інтересу до альтернативної історії ми виявляємо в постмодерністському баченні історичного процесу як «ризому».

У своїх дослідженнях Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі обґрунтували і проаналізували нову структуру культури, яка йде на зміну модерну. На їхню думку, в ХХ ст. виникає «культура кореневища», а методологією естетики стає ризоматика (від «ризому» – «кореневище»). Автори теорії вказують на існування двох типів культури: «кореневу», або «деревну», і «культуру кореневища». «Деревною» культурою, за Дельозом і Гваттарі, є традиційне бачення культури, де мистецтво наслідує природу і в точності відображає світ, будучи його фотографією. Символом цього мистецтва може служити дерево з глибоким корінням. Історичний процес у такому разі уявляється як суворий послідовний процес, у якому чітко розрізняються напрями еволюції, ієрархія, структура, цілісність²².

На місце «деревного» типу культури Дельоз і Гваттарі висувають «культуру кореневища» – ризому. Ризома не має єдиного кореня, це безліч безладно переплетених пагонів, які розвиваються в усіх напрямках. Можна виділити декілька основоположних властивостей ризому. По-перше, завдяки тому, що ризома не має ні початку, ані кінця, будь-яке її місце може бути приєднано до іншого її місця. Подібного ми ніколи не побачимо в дерева або кореня, які фіксують місце і встановлюють порядок. По-друге, ризома – це множинність ліній, тут немає точок і позицій, які ми виявляємо у структурі дерева, це хаотичний розподіл «живців». По-третє, ризомі не страшний розрив: вона може бути обірвана в будь-якому місці й одразу поновитися в нову лінію. По-четверте, ризома «відповідає карті, яка має бути продукувана, сконструйована і завжди демонтована», вона ніколи не закінчується, а завжди в середині, у «між-буття»²³.

Свої ідеї Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі висловили не тільки в теоретичній формі, а й у стилі графіті й гасел революційних подій 1968 р. у Франції: «Будьте кореневищем, а не коренем, ніколи не саджайте! Не сійте, зривайте! Будьте не єдиними, але множинними! Малюйте лінії, а не точки. Швидкість перетворює точку на лінію! Поспішайте, навіть стоячи на місці! Лінія удачі, лінія стегна, лінія втечі. Не будіть в собі Генерала! Робіть карти, а не фотографії та малюнки! Будьте рожевою пантерою, нехай ваша любов буде схожа на осу й орхідею, кішку і павіана»²⁴. Ці гасла служать відмінними метафорами

¹⁹ Уайт, Х. Метаісторія: історичне воображення в Європі ХІХ століття. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2002, 11.

²⁰ Там же, 14.

²¹ Там же, 19.

²² Наріжний, Ю. Філософія постмодернізму. <<http://postmodern.in.ua/?p=1695>> (2015, травень, 25)

²³ Делез, Ж., Гваттарі, Ф. Ризома. <<http://fkl.narod.ru/rizoma.htm>> (2015, травень, 25)

²⁴ Там же.

для розуміння культури епохи постмодерна, а також підставою для всіляких ігор з минулим, у тому числі для альтернативної історії.

Як писав німецький дослідник Андреас Хюссен, «одне з найдивовижніших культурних і політичних явищ останніх років – пробудження пам'яті як ключового моменту в житті західного суспільства, розворот нашої свідомості до минулого, що становить різючий контраст з першими десятиліттями ХХ століття, коли особливими правами було наділене майбутнє»²⁵. Завдяки конструктивістському баченню історичного процесу це минуле конструюється істориком на основі збережених документів і за допомогою методик, що дозволяють верифікувати висновки. При цьому відкриття конструктивістської природи історичного знання може спричинити бажання грати з минулим, розглядати інші альтернативні варіанти бачення цього минулого. Наративним втіленням цих ігор можуть бути як наукові дослідження альтернативного минулого, так і художні фантазування на тему альтернативного конструювання.

Бачення історичного процесу як «ризому» також дозволяє говорити про можливі альтернативно-історичні сценарії. Говорячи про альтернативну історію, ми говоримо про ризомне бачення історичного процесу. Ми маємо справу з «картою альтернатив», з множинністю віртуальних історичних сценаріїв. «Ризома» стає тим основоположним механізмом, який виправдовує альтернативну історію, дозволяє їй розвиватися будь-яким шляхом, перериватися, приєднуватися до будь-якої іншої лінії. Завдяки своїй ризомній природі альтернативна історія реалізує себе в сучасній культурі через літературу, кінофільми та комп'ютерні ігри.

References

1. Anderson B. (2001). *Voobrazhaemye soobshchestva*. M.: Kanon-Press-Ts, Kuchkovo pole.
2. Ankersmit F. R. (2003). *Istoriya i tropologiya: vzlet i padenie metafory*. M.: Progress-Traditsiya.
3. Assman A. *Transformatsii novogo rezhima vremeni*. <<http://magazines.russ.ru/nlo/2012/116/a4-pr.html>> (2015, traven', 30).
4. Bestuzhev-Lada I. V. (1997). *Retroal'ternativistika v filosofii istorii Voprosy filosofii*, 8, 112-122.
5. Bitsilli P.M. (2012). *Ocherki teorii istoricheskoy nauki*. SPb: Axioma.
6. Bocharov A.V. *Problema al'ternativnosti istoricheskogo razvitiya: istoriograficheskie i metodologicheskie aspekty. Dissertatsiya na soiskanie uchenoy stepeni kandidata istoricheskikh nauk*. <<http://klio.tsu.ru/contents.htm>> (2015, traven', 28).
7. Gurevich A.Ya. (1996). *Territoriya istorika. Odissey. Chelovek v istorii*. M.: Nauka, 82-110.
8. Delez Zh., Gvattari F. *Rizoma* <<http://tfk1.narod.ru/rizoma.htm>> (2015, traven', 25).
9. Domans'ka E. (2012). *Istoriya ta suchasna gumanitaristika: doslidzhennya z teorii znannya pro minule*. Kіiv: Nika-Tsentr.
10. Domanskaya E. (2010). *Filosofiya istorii posle postmodernizma*. M.: «Kanon+» ROOI «Reabilitatsiya».
11. Kelli Dzh. (2000). *Teoriya lichnosti: psikhologiya lichnykh konstruktov*. SPb.: Rech'.
12. Kollingvud R. (1980). *Ideya istorii*. M.: Nauka.
13. Kroche B. (1998). *Teoriya i istoriya istoriografii*. M.: Shkola «Yazyki russkoy kul'tury».
14. Kukartseva M.A. (2008). *Kheyden Uayt i praktika istoricheskikh issledovaniy KhKh veka. Dialog so vremenem, vyp. 24*. M.: Editorial URSS, 6-35.
15. Liotar Zh.-F. (1998). *Sostoyanie postmoderna*. Spb.: Aleteyya.
16. Makashova A.S. (2013). *Gosudarstvennye prazdniki v istorii kul'tury Rossii i kontseptsiya «izobreteniya traditsii» E.Khobsbauma. Obshchestvo. Sreda. Razvitie*, 4, 114-118.
17. Narizhnyy Yu. *Filosofiya postmodernizma* <<http://postmodern.in.ua/?p=1695>> (2015, traven', 27)
18. Savel'eva I. M., Poletaev A.V. (2007). *Stanovlenie istoricheskogo metoda: Ranke, Marks, Droyzen. Dialog so vremenem, vyp. 18*. M.: LKI.
19. *Uayt Kh. (2002). Metaistoriya: istoricheskoe voobrazhenie v Evrope KhIKh veka. Ekaterinburg: Izd-vo Ural. un-ta*.
20. Fuko M. (1996). *Arkheologiya znaniya*. K.: Nika-Tsentr.
21. Khobsbaum E. (2000). *Izobretenie traditsiy. Vestnik Evrazii*, 1(8), 47-62.
22. Silver, Steven H. *Alternate History Month Contest* <<https://www.sfsite.com/~silverag/october.html>> (2015, traven', 25).

²⁵ Цит. по: Ассман, А. Трансформации нового режима времени. <<http://magazines.russ.ru/nlo/2012/116/a4-pr.html>> (2015, травень, 30)